

УДК 37.013.42

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.151-155

Рижанова Алла Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна
allaar@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3332-9748>

ПОЛІТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: Актуальність політичного виховання студентів у вітчизняних закладах вищої освіти полягає в компенсації недоліків цього виховання в родині, у набутті цією молоддю політичної культури, яка стане і її своєрідним соціальним захистом, і умовою громадянської стабільності та, водночас, забезпечить суспільну динаміку правовими, а не революційними засобами. Метою публікації є: виявлення причин гальмування політичного виховання українських студентів, проаналізувавши провідні законодавчі документи щодо освіти; обґрунтування соціально-педагогічної сутності цього виховання, порівнюючи поняття «соціальне виховання» та «політичне виховання»; доведення ефективності соціально-педагогічного підходу до політичного виховання вітчизняних студентів у період демократизації суспільства. Методи дослідження: аналіз провідних законодавчих документів щодо освіти, термінологічний аналіз понять «соціальне виховання» та «політичне виховання», «громадянське виховання», їх систематизація, узагальнення. Демократична сутність соціальної педагогіки забезпечує трактування «політичного виховання» як цілеспрямованого процесу створення сприятливих умов політичного розвитку студентів, який є частиною їх соціального, а конкретно – громадянського вдосконалення. Метою політичного виховання студентів, з соціально-педагогічного погляду, є сприяння сходженню ними від політичної грамотності через політичну компетентність до політичної культури (ціннісне ставлення до політичного буття, політична суб'єктність, політична творчість, критичне сприйняття політичної інформації, політичне співробітництво, позитивна політична комунікація тощо). Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання реалізується не лише через безпосередню роботу зі студентами, стимулюючи їх політичне самовиховання, але й опосередковано через соціальне середовище, як ЗВО, так і залучаючи різноманітні соціальні інститути та заклади: молодіжну субкультуру, ЗМК, заклади культури та мистецтва, правоохоронні органи, віртуальні соціальні мережі тощо.

Ключові слова: соціальна педагогіка; студентська молодь; політичне виховання; заклад вищої освіти.

Вступ. Політичне виховання студентської молоді нині не є, на жаль, пріоритетним напрямом її соціального розвитку в закладах вищої освіти (ЗВО) Україні. Як наслідок, зростають аполітичність студентів (відмова від участі у виборах), нездатність вирішувати соціальні проблеми через політичні механізми (масовий від'їзд випускників за кордон), а не сформованість політичної свідомості, норм цивілізованої політичної поведінки, відсутність політичної толерантності призводять до маніпулювання здобувачами вищої освіти різноманітними політичними партіями, громадськими організаціями, до використання молоді для задоволення інтересів інших. Родина не готова до сучасної політичної соціалізації цієї молоді, оскільки формування батьків у цьому аспекті відбувалося в умовах авторитарної однопартійної політичної системи, отже, саме у закладах вищої освіти політичне виховання майбутньої інтелектуальної еліти країни стає її соціальним захистом і умовою громадянської стабільності та, водночас, суспільної динаміки правовими, а не революційними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законодавство України щодо освіти (Про освіту, 2017), вищої освіти (Про вищу освіту, 2014) однозначно підкреслює відокремленість другого інституту соціалізації від політики та політичних організацій, оскільки принципом держави є незалежність здобуття вищої освіти від політичних партій та їх невтручання в освітній процес, проте демократичність суспільства вимагає, щоб інформація щодо політичних питань в закладах освіти була «різнобічною та збалансованою». Крім того, у закладах освіти «забороняється створення осередків політичних партій, функціонування політичних об'єднань, забороняється залучати здобувачів освіти до участі в заходах, організованих політичними партіями, крім заходів, передбачених освітньою програмою» (Про

освіту, 2017; Про вищу освіту, 2014). Слід зауважити, що в зазначених законах автори уникають визначення терміну «виховання», тому відсутнє і «політичне виховання». Зрозуміло, що різноманітні проблеми виховання детальніше розглядаються у відповідних концепціях. Наприклад, у Концепції національного виховання студентської молоді серед змісту напряму громадянсько-правового виховання зазначено, зокрема, «формування політичної культури особистості» (Концепція, 2009). У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді у преамбулі йдеться про формування нового українця, виховання суб'єкта громадянського суспільства, що діє на основі національних та європейських цінностей, який зокрема «бере участь у громадянсько-політичному житті країни» (Концепція, 2015).

Проблема політичного виховання, безумовно, є педагогічною проблемою, проте ширше досліджується в політології: В. Загривенко, М. Михальченко, О. Шуба та інші. Наприклад, М. Михальченко у політологічному словнику трактує його як «систематичний вплив на свідомість, волю і поведінку людей з метою сформувати їх політичну позицію, *ідеали*, *цілі*» (Михальченко, 2005), що, на наш погляд, підкреслює авторитарний підхід до виховання. До того ж, тут політична соціалізація розглядається складником політичного виховання. Схоже, проте з додаванням соціологічного аспекту, визначають цей термін В. Загривенко та О. Шуба у Енциклопедії сучасної України: "процес систематичного цілеспрямованого впливу на різні групи населення з метою формування політичної свідомості, культури, *цінностей*, *установок*, уявлень, *переконань*, моделей політичної поведінки, що виявляється у безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу та забезпеченні відтворення політичного життя суспільства. Впливає на формування політичних відносин в суспільстві»

(Загривенко & Шуба, 2005). Найближчим до нашого є таке розуміння: «окремим випадком політичної соціалізації є політичне виховання – процес цілеспрямованого та систематичного впливу на політичну свідомість та політичну поведінку громадян з метою формування в них певних політичних якостей» (Політичне виховання). Тут правильно зазначається співвідношення соціалізації та виховання, відсутнє зазіхання на політичні цінності, переконання, однак зауваження викликає досить авторитарний «вплив», притаманний всім попереднім трактуванням.

Ефективний досвід політичного виховання в закладах середньої освіти зі старшокласниками розкривають Л. Боїн та І. Каракаш. Автори не лише детально висвітлюють критерії та показники політичної вихованості старшокласників, але й наводять модель цього виховання в ліцеї із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій, зокрема Інтернет-клубу «Homo-Politika», Інтернет-газети «Погляд», електронного голосування тощо. Слід зазначити, що для цієї моделі притаманний соціально-педагогічний підхід, оскільки метою є створення сприятливого освітньо-діяльного простору для виховання політичної культури школярів засобами ІКТ, залучаються засоби масової інформації, неформальні об'єднання, представники місцевої влади, громадських організацій, поліції, основна робота організовується через учнівське самоврядування (Каракаш & Боїн, 2013). Ця модель та досвід її реалізації заслуговують поширення в закладах середньої освіти, щоб бути підґрунтям політичного виховання у вишах.

Проте політичне виховання студентської молоді досліджено недостатньо.

Метою статті є обґрунтування соціально-педагогічного підходу до політичного виховання студентської молоді в сучасних закладах вищої освіти України. **Завдання дослідження:** виявлення причин гальмування політичного виховання українських студентів; обґрунтування соціально-педагогічної сутності цього виховання; доведення ефективності соціально-педагогічного підходу до політичного виховання вітчизняних студентів у період демократизації суспільства.

Методи дослідження: аналіз провідних законодавчих документів щодо освіти, термінологічний аналіз понять «соціальне виховання» та «політичне виховання», «громадянське виховання», їх систематизація, узагальнення власного досвіду проректора з науково-педагогічної та виховної роботи в ЗВО, екстраполяція соціально-педагогічного підходу на політичне виховання.

Виклад основного матеріалу. *Причини гальмування політичного виховання вітчизняних студентів.* Результатом аналізу правових документів в галузі освіти стало враження, що у законодавстві віддзеркалюється не повне усвідомлення значення політичного виховання на державному рівні або страх щодо нього, як це було з «національним вихованням» за радянських часів. На наш погляд, недооцінка політичного виховання студентської молоді (люди віком від 17-18 до 35 років, які навчаються у ЗВО) пов'язана з отожденням його з обранням молоддю певних політичних цінностей, на разі, про це свідчать і визначення терміну політологами, а оскільки авторитарність системи вищої освіти ще не повністю залишилася в радянському минулому, то зростає занепокоєння, що «обрання» може перетворитися на «примусшення» здобувачів освіти до конкретних політичних цінностей. Дійсно, «виховання-маніпулювання», притаманне авторитарній педагогіці минулого, відзначилося нав'язуванням

марксистсько-ленінської ідеології (одних політичних цінностей) «всім» понад сімдесят років. Але в сучасній Україні це означає, що треба не уникати виховання взагалі, зокрема політичного (оскільки культурні людина та суспільство не існують поза системою цінностей, яка генетично не передається, формуючись в процесі соціалізації), а відмовившись від тоталітарного політичного виховання активізувати його трансформацію на демократичних засадах. Тобто першочергового педагогічного значення нині набуває завдання переорієнтації фахівців та вдосконалення процесу виховання на політичне самовизначення студентської молоді в умовах плюралізму політичних цінностей у суспільстві. Замовчення, уникнення, відмова від цих внутрішньо педагогічних завдань призводить до збільшення зони стихійності в процесі політичної соціалізації студентської молоді, її незахищеності від маніпулювання різноманітними політичними партіями, громадськими організаціями, які намагаються вирішити власні соціальні проблеми за рахунок молоді. Ця незахищеність студентської молоді зумовлена відсутністю традицій політичного самовизначення в суспільстві, нездатністю більшості родин прищепити політичну культуру дітям (дідуся-бабусі не мають демократичного політичного досвіду, а татусі-мамусі переважно турбуються про виживання родини), українська школа часто-густо уникає цього виду виховання, хоча і за рідким щасливим виключенням (Каракаш & Боїн, 2013). Отже, від якості демократичного політичного виховання в ЗВО залежить активно-відповідальна участь у політичному житті країни студентської молоді, яка невдовзі визначатиме перспективи розвитку України.

Соціально-педагогічна сутність політичного виховання. Як відомо, соціальна педагогіка існує лише в демократичному суспільстві, в якому цінується індивідуальність, але спрямована ця галузь педагогіки на дослідження соціального виховання. Соціокультурне значення соціальної педагогіки полягає в урівноваженні «індивідуальності» «соціальністю» виховними засобами, щоб індивідуальність не перетворилася на звичайний егоїзм. Проте від якості «соціальності» індивіда залежить як надійність захисту його «екзистенційного Я», так і самореалізація індивідуальності в соціумі. Тому, з соціально-педагогічного погляду, політичне виховання є частиною соціального (цілеспрямоване створення сприятливих умов для розвитку соціальності соціальних суб'єктів у всіх сферах соціуму). Політичний складник означає педагогічне сприяння людині (групі, суспільству) в усвідомленні нею: власної соціальної специфіки, що визначає її належність до реальної або бажаної соціальної групи; соціальних потреб, бажань, ідеалів, цінностей цієї групи; правових засобів їх реалізації (в умовах різновекторної спрямованості інших соціальних груп), зокрема і через оволодіння владою в соціумі. Зрозуміло, що підґрунтям політичного виховання є правове (сприяння засвоєнню «писаних» правила поведінки в даному соціумі та системи заохочення – покарання за їх, відповідно, реалізацію і порушення). Громадянське виховання є вищим рівнем соціального виховання в індустріальній країні, воно «покликане» долати політичний егоїзм різних соціальних груп (релігійних, етнічних, професійних, за ознаками заможності, здоров'я тощо) заради цілісності та загального благополуччя суспільства. Проте саме політична ідентифікація соціальних груп, зокрема студентства, позитивний досвід її самореалізації уможливають *змістову* (активно-відповідальну) громадянську ідентифікацію, забезпечать динаміку демократичного суспільства.

Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання студентів покликаний запобігти маніпуляції політичною свідомістю цієї найпрогресивнішої групи молоді. *За змістом.* Безумовно, за демократичних часів право вибору політичних цінностей належить лише студентам (як і представникам будь-яких соціальних груп). Проте соціально особливістю студентської молоді є майбутній «тягар» відповідальності за внутрішньополітичну гармонію в країні та зовнішньополітичну – регіонально-глобальну. Метою політичного виховання студентів, з соціально-педагогічного погляду, є цілеспрямоване сприяння розвитку їх *політичної соціальності* (від політичної грамотності через політичну компетентність до політичної культури): ціннісне ставлення до політичного буття; усвідомлення своєї політичної суб'єктності та власної політичної позиції; вдосконалення навичок цивілізованого її відстоювання в соціумі; вміння розбиратися в плюралізмі політичних напрямів (виявляти їх ідеологічну сутність), критично оцінювати політичну інформацію; оволодіння політичною креативністю, колаборацією, комунікацією. Серед завдань політичного виховання є цілеспрямоване створення сприятливих умов для усвідомлення студентами: 1) тотальна рівність людей неможлива, кожна соціальна група має свої потреби, інтереси, ідеологію, реалізація яких супроводжується конфліктами, отже, соціальні проблеми мають об'єктивний характер, є результатом складних суспільних процесів; 2) політична діяльність пов'язана з просуванням у країні інтересів різних соціальних груп, її верхівкою є боротьба за владу, яка і забезпечує реалізацію цінностей тієї соціальної групи, яка перемогла; 3) ніхто, крім самих людей не зацікавлений у реалізації в суспільстві інтересів їх соціальної групи, тобто оволодіння демократичними політичними технологіями та політичною культурою забезпечують вдосконалення суспільства відповідно інтересів благополуччя власної соціальної групи, проте аполітичність призводить до політичного рабства від інших; 4) абсолютизація інтересів однієї соціальної групи призводить до їх заперечення в політичному житті, зважання на інтереси інших та взаємопідтримка стає підвалинами суспільної стабільності та комфортного існування більшості населення; 5) політичні конфлікти (зіткнення інтересів та потреб різних соціальних груп) мають вирішуватися через політичну співпрацю та творчість, що не руйнує стосунки між різними соціальними групами, а виводить їх на вищий рівень соціального розвитку, забезпечуючи суспільну динаміку. *За методом.* Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання студентів реалізовується не лише через безпосередню роботу зі здобувачами вищої освіти, стимулюючи їх політичне самовиховання, але й опосередковано через соціальне середовище, залучаючи різноманітні соціальні інститути та заклади: родину, молодіжну субкультуру, ЗМК, заклади культури та

мистецтва, правоохоронні органи, віртуальні соціальні мережі тощо. Провідним та найефективнішим методом на внутрішньому рівні ЗВО – це участь у *реальному* студентському самоврядуванні. Як правило, самостійна активність студентських рад, парламентів тощо ефективна в організації власного дозвілля. Проте саме студенти мають бути «політично» зацікавлені в об'єднанні зусиль всіх структурних компонентів освітньо-культурного середовища ЗВО на вдосконалення професійної вищої освіти відповідно «викликів» інформаційної цивілізації людства, оскільки саме через професійну діяльність людина найглибше соціально самореалізується в суспільстві. Від професійної якості залежить: руйнуватиме або вдосконалюватиме студент у майбутньому суспільство, а разом з ним і себе. На зовнішньому рівні ЗВО через волонтерську, громадську діяльність студенти усвідомлюють потреби інших соціальних груп, докладають зусиль до між групової (з людьми похилого віку, з невиліковно хворими, з дітьми-сиротами тощо) комунікації, колаборації, через створення креативної соціальної реклами навчаються доводити до суспільства потреби соціально незахищених груп та шляхи їх вирішення.

Висновки. Причина гальмування політичного виховання в ЗВО – страх політичного зомбування студентської молоді. Демократична сутність соціальної педагогіки забезпечує трактування «політичного виховання» як цілеспрямованого процесу створення сприятливих умов (замість «впливу») політичного розвитку студентів, набуття ними політичної соціальності (від політичної грамотності через політичну компетентність до політичної культури), яка є складовою соціального вдосконалення людини. Демократичне політичне виховання студентів не нав'язує певні політичні цінності молоді, а стимулює соціально-виховними засобами ціннісне ставлення до політичного буття, до усвідомлення власної належності студента до певної соціальної групи, самоідентифікації з її політичними цінностями, до їх реалізації в соціумі правовими шляхами, до критичного мислення в політичній сфері, до політичної креативності та політичної колаборації (як основи подолання політичного егоїзму соціальної групи заради громадянської цілісності). Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання в ЗВО цілеспрямований на гармонізацію внутрішніх та зовнішніх умов (зміцнення позитивних і мінімізація негативних) набуття студентами політичної соціальності, на сприяння їх політичному самовихованню.

Перспективи подальших досліджень даної проблеми пов'язані з обґрунтуванням соціально-педагогічних теоретико-методологічних засад політичного виховання в ЗВО студентської молоді в демократичній Україні та розробкою відповідної моделі діяльності, зважаючи на прискорену динаміку інформаційного суспільства.

Список використаної літератури

- Загривенко В.Б., Шуба О.В. Виховання політичне. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Каракаш І., Боїн Л. Виховання демократичної політичної культури старшокласників як прояву культури демократизму особистості у політичній сфері життя громадянського суспільства. *Рідна школа*. № 13. С.31-37.
- Концепція національного виховання студентської молоді: затв. Колегією МОН України від 25.06.2009 №7/2-4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: наказ МОН України від 16.06.2015 №641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Михальченко М. Виховання політичне. *Політологічний словник* / за ред. М.Ф.Головатого, О.В.Антонюка. К.: МАУП, 2005. – С.100–101
- Політичне виховання. *Політична культура*. URL: <http://www.bur.com.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. *Урядовий кур'єр*. 2014. 13 серп. (№21).
- Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2017. 6 верес.

References

- Karakash, I., & Boin, L. (2013). Vykhovannia demokratychnoi politychnoi kultury starshoklasnykiv yak proiavu kultury demokratyzmu osobystosti u politychnii sferi zhyttia hromadianskoho suspilstva. [Education of a democratic political culture of senior pupils as a manifestation of individual democracy's culture in the civil society life's political sphere]. *Ridna shkola*, 13, 31-37. [in Ukrainian].
- Kontsepsiia natsionalnoho vykhovannia studentskoi molodi: zatv. Kolehiieiu MON Ukrainy №7/2-4. (2009, June 25) [The national education concept of youth student]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>. (last accessed 13.04.2019). [in Ukrainian].
- Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi: nakaz MON Ukrainy №641. (2015, June 16). [The national and patriotic education concept of children and youth]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>. (last accessed: 13.04.2019). [in Ukrainian].
- Mykhalchenko, M. (2005). Vykhovannia politychne [Political education]. In M.F.Holovatyi, O.V.Antonyuk (eds.). (pp.100–101). Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
- Politychne vykhovannia. Politychna kultura [Political education. Political culture]. Retrieved from <https://subject.com.ua>. (last accessed: 13.04.2019). [in Ukrainian].
- The law of Ukraine about the education № 2145-VIII. (2017, September 05). *Uriadovyi kurier*. [in Ukrainian].
- The law of Ukraine about the higher education №1556-VII. (2014, July 01). *Uriadovyi kurier*. [in Ukrainian].
- Zahryvenko, V.B., & Shuba, O.V. Vykhovannia politychne. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Political education. Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from <https://esu.com.ua> (last accessed: 13.04.2019). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 22.04.2019 р.

Рыжанова Алла

доктор педагогических наук, профессор
заведующий кафедры социальной педагогики
Харьковской государственной академии культуры
г. Харьков, Украина

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. Актуальность политического воспитания студентов в отечественных высших учебных заведениях состоит в компенсации недостатков этого воспитания в семье, в овладении этой молодежью политической культурой, которая станет и её своеобразной социальной защитой, и условием гражданской стабильности и, одновременно, обеспечит общественную динамику правовыми, а не революционными средствами. Цель публикации – выявление причин торможения политического воспитания украинских студентов, проанализировав ведущие законодательные документы относительно образования; обоснование социально-педагогической сущности этого воспитания, сравнивая понятия «социальное воспитание» и «политическое воспитание»; доказательство эффективности социально-педагогического подхода к политическому воспитанию студентов в период демократизации общества. Целью политического воспитания студентов, с социально-педагогической точки зрения, является благоприятствование их восхождению от политической грамотности через политическую компетентность к политической культуре (ценностное отношение к политическому бытию, политическая субъектность, политическое творчество, критическое восприятие политической информации, политическое сотрудничество, позитивная политическая коммуникация и т.д.). Социально-педагогический подход к политическому воспитанию реализуется не только через непосредственную работу со студентами, стимулируя их к политическому самовоспитанию, но и опосредовано через социальную среду, как ВУЗа, так и привлекая разнообразные социальные институты и учреждения: молодежную субкультуру, СМК, учреждения культуры и искусства, правоохранительные органы, виртуальные социальные сети и т.д.

Ключевые слова: социальная педагогика; студенческая молодежь; политическое воспитание; высшее учебное заведение.

Ryzhanova Alla

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Social Pedagogy Department
Kharkiv State Academy of Culture
Kharkiv, Ukraine

POLITICAL EDUCATION OF STUDENTS: THE SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract: The relevance of students' political education at national higher education institutions lies in compensating the flaws of this kind of education within a family, in gaining by these young people the political culture that will become their special social protection, and a condition for civil stability, while, simultaneously, providing the social dynamism with legal, not revolutionary means. The aim of this paper is to discover the reasons that slow down the political education of Ukrainian students by analyzing the leading legislative documents regarding education; to justify the social-pedagogical nature of this education by comparing the concept «social education» with «political education»; to prove the effectiveness of the social-pedagogical approach to political education of nation's students during the period of society democratization, its decentralization. After analyzing the laws of Ukraine «On education», «On higher education», the Concepts of national education of student youth and national-patriotic education of children and youth, we have reached a conclusion that they reflect the lack of understanding of the meaning of political education on the state level, or a fear of one, just like it was with «national education» during soviet times. Fear of political education is tied to matching it, as we believe, with youth choosing certain political values, and because the authoritativeness of the higher education system is still not completely out of the soviet past, «choosing» may turn to «coercing» the higher education recipients to follow certain political values. This is facilitated

by the definition of this term by political scientists as well. The democratic nature of social pedagogy ensures its representation as a purposeful process of creating favorable conditions for students' political development, which is part of their social, particularly civil, development. The aim of political education of students, from the social-pedagogical point of view, is to promote their growth from political literacy through political competence to political culture (value-based approach to political being, political subjectness, political creativity, critical perception of political information, political cooperation, positive political communication etc.). The social-pedagogical approach to political education is realized not only through immediate work with higher education recipients, stimulating their political self-education, but also through mediums of social environment, like HEI, as well as through including various social institutions and establishments: the youth's subculture, means of mass communication, culture and art establishments, law enforcement authorities, virtual social networks etc.

Keywords: social pedagogy; student youth; political education; higher education institution.